

20Ukraine% 20on% 20its% 20path% 20to% 20the% 20EU (дата звернення: 18.11.2025).

4. Дідух Х. В. Цифрові права: український та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 85. С. 59–65.

5. Хаустова М. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 69. С. 328–333.

Білий Іван Олегович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ

Одним із ключових елементів сучасної демократичної правової держави є питання забезпечення права людини і громадянина на захист. Воно має безпосередній зв'язок із такими фундаментальними конституційними засадами, як принцип верховенства права, гарантії прав і свобод людини, а також із забезпеченням справедливого судочинства. Від якості реалізації цього права залежить не лише ефективність системи правосуддя, а й рівень довіри громадян до державних інститутів.

Захист громадянином своїх прав та інтересів перед державою є показником демократичності політико-правової системи. Як наголошує Конституційний Суд України у рішенні від 16 листопада 2000 року №13-рп/2000, «право на захист є невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд і не може бути обмежене навіть у період надзвичайного або воєнного стану». Таким чином, воно має абсолютний характер саме у забезпеченні доступу до правосуддя [1].

Одним із базових конституційних прав людини, без реалізації якого неможливе забезпечення принципу верховенства права та справедливого судочинства є право громадянина на захист. У системі правових гарантій, закріплених у Конституції України, воно виступає як універсальна правова категорія, що поєднує в собі особисті, політичні та процесуальні права.

Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Усі органи державної влади зобов'язані діяти на підставі, в межах

повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. У цьому випадку право на захист – це не лише засіб відновлення порушених прав, а й механізм обмеження державної влади, що унеможлиблює свавілля в її діяльності [2].

Оснoву конституційного регулювання права на захист становить стаття 59 Конституції України, згідно з якою кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно. Окремо зазначено, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. У сукупності ці положення створюють інституційну гарантію реалізації права на захист, що охоплює як процесуальний, так і матеріальний аспекти [2].

Право на захист є багатокомпонентним явищем, яке охоплює три взаємопов'язані елементи:

1. Матеріальний – право особи на недоторканність, честь і гідність; право не бути підданим незаконному переслідуванню чи покаранню; право вимагати від держави захисту від протиправних дій.

2. Процесуальний – право користуватися допомогою адвоката, подавати докази, оскаржувати рішення суду чи слідчих органів.

3. Інституційний – наявність державних і громадських інститутів, які забезпечують реальне здійснення цього права (адвокатура, судова система, система безоплатної правової допомоги).

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) право на захист трактується як одна з основних гарантій статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд. ЄСПЛ у рішенні у справі «Salduz v. Turkey» (2008) підкреслив, що право на захист має бути забезпечене з моменту фактичного затримання особи, а не лише після формального пред'явлення обвинувачення. Це рішення має безпосередній вплив і на українську правову практику, оскільки згідно зі ст. 9 Конституції України міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства [3, 4].

Здійснення права на захист базується на низці конституційних і процесуальних принципів, серед яких ключовими є:

- принцип верховенства права – означає, що права людини можуть бути обмежені лише законом і лише в межах, необхідних для захисту демократичних цінностей та з дотриманням пропорційності;

- принцип змагальності сторін – гарантується сторонам обвинувачення та захисту рівність процесуальних можливостей;

- принцип презумпції невинуватості – саме без цього принципу право на захист втрачає свій зміст, адже кожна особа має право вважатися невинуватою, доки її вину не доведено у законному порядку;

- принцип недоторканності особи – тобто забезпечує гарантії від незаконного арешту чи утримання під вартою.

У контексті цих принципів право на захист виступає як системоутворюючий конституційний інститут, що інтегрує норми матеріального, процесуального та організаційного права.

Конституційне право на захист має подвійний характер:

1. Як індивідуальне право, воно належить кожній людині від народження та не залежить від громадянства.

2. Як гарантія публічного правопорядку, воно покладає на державу позитивні зобов'язання щодо створення механізмів його реалізації.

Цю позицію підтримав Конституційний Суд України у рішенні від 30 вересня 2009 року №23-рп/2009, зазначивши що «кожен має право на правову допомогу», трактувавши це як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує [5].

Таким чином, конституційне право громадянина на захист – це не лише право індивіда, а й обов'язок держави гарантувати ефективний доступ до правосуддя, адвокатури, а також до процедур оскарження дій і рішень органів влади [6].

Незважаючи на конституційне закріплення права громадянина на захист і наявність розгалуженої нормативно-правової бази, практика його реалізації в Україні залишається проблемною. Фактична реалізація цього права часто стикається з низкою інституційних, організаційних, процесуальних та соціально-економічних перешкод. Багато з них пов'язані з недостатньою ефективністю державних гарантій, а також із протиріччями між законодавчими нормами та їх застосуванням.

Ще однією суттєвою проблемою є обмежений доступ громадян до судового захисту. Високі судові збори, складність процедур оскарження, тривалість розгляду справ – усе це фактично зменшує реальність конституційної гарантії [7].

Реформування правової системи України вимагає не лише формального наближення законодавства до міжнародних стандартів, а й створення реальних механізмів ефективної реалізації права на захист. Це можливо за умови поєднання інституційних, законодавчих, процесуальних та освітніх заходів.

Передусім потребує оновлення кримінальне процесуальне законодавство, яке має більш повно гарантувати реалізацію права на захист на всіх етапах провадження.

Насамперед закріпити в КПК України положення про обов'язкову участь адвоката в усіх процесуальних діях з моменту фактичного затримання, без винятків. Це усуне ризик тлумачення «моменту затримання» на користь сторони обвинувачення.

Уточнити ст. 87 КПК України щодо недопустимості доказів, отриманих із порушенням права на захист, з обов'язковим виключенням таких доказів із матеріалів справи [8].

Розширити перелік осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, включивши постраждалих від воєнних дій, переселенців, внутрішньо переміщених осіб, осіб із низьким доходом, а також учасників мирних зібрань.

А також внести зміни до Закону «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», спрямовані на посилення гарантій незалежності адвокатів і заборону будь-яких форм тиску чи переслідування.

Законодавче забезпечення має бути орієнтоване на принцип ефективності, а не лише формальної наявності норм. Як наголошував Конституційний Суд України у своєму рішенні від 16 листопада 2000 року №13-рп/2000, право на захист повинно гарантуватися «не лише на рівні закону, а й на рівні практичного його здійснення».

Отже, конституційне право громадянина на захист є фундаментальною гарантією верховенства права та невід'ємним елементом демократичного правопорядку. Право на захист має реалізовуватися на всіх етапах кримінального, адміністративного та цивільного процесу і включає як право на адвоката, так і право на справедливий судовий розгляд.

Конституційна база права на захист достатньо чітко визначена в статтях 55 та 59 Конституції України. Водночас на практиці виникають проблеми реалізації цього права через неповноту законодавчих норм, обмежений доступ до безоплатної правової допомоги та недосконалість судової практики.

Нормативне регулювання потребує вдосконалення шляхом уточнення процесуальних прав громадян, розширення кола осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу, та закріплення механізмів контролю за дотриманням права на захист у кримінальному процесі.

Таким чином, забезпечення конституційного права громадянина на захист потребує синергії законодавчих, інституційних, освітніх та цифрових заходів, що дозволить реалізовувати його не лише на папері, а й у реальному житті. Вдосконалення цих механізмів сприятиме підвищенню ефективності правосуддя, зміцненню довіри громадян до держави та утвердженню верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13-рп/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
4. Рішення ЄСПЛ (CASE OF SALDUZ v. TURKEY) від 27.11.2008 №36391/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\"itemid\":\[\"001-117602\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\)
5. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року №23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>
6. Бондарчук В. С., Право на захист у кримінальному процесі України: проблеми та перспективи, К., 2018.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI.
8. Соловей О. П., Гарантії прав людини в системі правосуддя, Львів, 2020.